

Ишембаева Ш. К.

**ОШ ОБЛУСУНУН СОЦИАЛДЫК-ЭКОНОМИКАЛЫК ӨНҮГҮҮСҮН
БАШКАРУУНУН МЕХАНИЗМИ**

Ишембаева Ш. К.

**МЕХАНИЗМ УПРАВЛЕНИЯ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ
ОШСКОЙ ОБЛАСТИ**

Sh. K. Ishembaeva

MECHANISM OF SOCIAL AND ECONOMIC DEVELOPMENT OSH OBLAST

УДК: 332.1(575.2)(043.3)

Бул макалада Ош облусунун социалдык-экономикалык өнүгүүсүн башкаруу механизмдин жолдору каралган

Негизги сөздөр: социалдык-экономика, инновация, стратегия, механизм, агрардык өндүрүш, каржы-бюджет, салык системасы.

В статье рассматривается социально-экономическое развитие Ошской области и пути его совершенствования

Ключевые слова: управление, инновация, социальная экономика, торговля, транспорт, сельское хозяйство, налоговая система, бюджет, стратегия.

The article deals with the socio-economic development of the Osh region and ways of its improvement

Key words: management, innovation, social, economy, trade, transport, agriculture, taxation, budget, strategy.

Кыргыз Республикасынын рынок экономикасына өтүшү менен экономиканын заманбап принциптерине ылайык келген жана коомдук өнүгүүнүн азыркы талаптарына жооп бере турган башкаруу системасын калыптандыруу зарылдыгы келип чыкты. Башкаруу институту мындай системанын эң маанилүү бөлүгү болуп саналып, ал бүгүнкү күнгө чейин жолго салына элек жана коомдогу талаш маселелердин бири болуп келет.

Ушул мезгилге чейинки мамлекеттик саясаттын ыраатсыздыгы жана максатка багытталбагандыгы экономиканын артыкчылыктуу секторлорун өнүктүрүүгө көмөк көрсөткөн жок. Мунун кесепетинен СССРдин мурдагы көп башка республикаларынан айырмаланып, Кыргызстан 25 жылдын ичинде дүйнөлүк экономикалык процесстерде өзүнүн татыктуу ордун таба алган жок. Кыргызстандын экономикасы өз алдынча, ал тургай Борбордук Азия регионунун же КМШнын ажырагыс бөлүгү боло албады. (1)

Жогоруда саналган, ошондой эле көптөгөн башка факторлор жакынкы мезгилге чейин колдонулуп келген мамлекеттик башкаруу системасы мыйзамдуулукту камсыз кылууга жана өлкөнү туруктуу өнүгүү жолуна алып чыгууга жөндөмсүз экендигин тастыктап турат. Алсак Борбор Азия мамлекеттеринин туруктуу өнүгүүсү негизги жана маанилүү экендигин ушул аймактагы мамлекеттердин ичинде гана эмес, аймак, КМШ өлкөлөрүнүн, дүйнөлүк коомчулуктун алкагында да туюлуп турат.

Кыргыз Республикасын 2013–2017-жылдарга туруктуу өнүктүрүүнүн Улуттук стратегиясында

белгиленгендей, экономиканы технологиялык модернизациялоонун негизги механизми болуп инновациялык экономиканы өнүктүрүү саналат [1].

Инновациялык экономиканын өнүкпөгөндүгү, негизги ресурстардын жетишсиздиги республикада эң көйгөйлүү маселелер болгондуктан, азыркы атаандаштык доорунда аймактык интеграция көптөгөн маселелерди чечип бере алат. Анткени бир да регион өз алдынча мүмкүн болчу коркунучтар жана кооптуу жагдайлар менен күрөшө албайт. Рынок экономикасынын шарттарында Ош облусунун экономикасында, анын тармактарында жана ишканаларда болуп жаткан өзгөрүүлөр, агрардык өндүрүштүк комплекстин моделдери менен механизмдери, анын ичинде башкарууну жөнгө салуу механизми да өзгөртүүнү жана өркүндөтүүнү талап кылат. Ошондуктан республиканын, анын ичинде Ош облусунун рынок экономикасынын шарттарында социалдык-экономикалык өнүгүүсүн башкаруунун механизмдерин изилдөө азыркы мезгилде актуалдуу маселелердин бири экендиги талашсыз [2].

Азыркы күндө рынок шарттарында, ар бир региондун өнүгүүсүн жана келечегин чечүүчү фактор болуп анын ар кандай регионалдык алакалашуу процесстеринде катышуусу саналат. Соңку жылдары Ош облусунун коомдук, саясий жана экономикалык турмушунда өлкөнүн келечегин аныктай турган маанилүү өзгөрүүлөр болуп жатат. Анткен менен акыркы 25 жылда облус эли «эптеп жан багуу» мезгилинде жашады жана көп жагынан бул «колдон чыгарылган мүмкүнчүлүктөр» мезгили катары бааланып келет. Бирок, экономикалык көрсөткүчтөргө назар салсак, облустун жалпы абалы начар деп айтууга болбойт, себеби Ош облусунун потенциалы чоң. Алсак, 2014-жылдын январь-декабрь айларында өнөр-жай продукцияларынын баалардын индекси өткөн жылдын тийиштүү мезгилине салыштырганда 104,4% түздү. Индекстин негизги өсүшү пайдалуу кендерди казуу өнөр-жайында көмүр өндүрүүдө 111% болду [3].

Таблицанын маалыматтарынан көрүнүп тургандай, негизинен 2014-жылы 2010-жылга салыштырмалуу облустун экономикалык көрсөткүчтөрү бир топ жогорулаган. Бирок, экспорттун көлөмү 36%га кыскарып, ал эми импорттун көлөмү 2 эсеге көбөйгөн. Кредитордук карыздын суммасы дээрлик 3 эсе жогорулаган. Демек, облус жетекчилиги тез арада

бул абалдан чыгуу боюнча конкреттүү иш-чараларды жүзөгө ашырышы керек.

Рынок экономикасынын шарттарында Ош облусунун экономикасында, анын тармактарында жана ишканаларда болуп жаткан өзгөрүүлөр сөзсүз түрдө агрардык-өндүрүштүк комплексинин механизмдери менен моделдерин, анын ичинде башкарууну жөнгө салуу механизмдин да өзгөртүүгө жана өркүндөтүүгө алып келет.

Ош облусунда агрардык өндүрүштү башкарууну тескөө механизмдерин өркүндөтүүгө түздөн-түз байланышы бар, келечекте агрардык өндүрүштү өнүктүрө турган приоритеттик негизги маселелер төмөнкүлөр [5]:

- өнүгүүнүн инновациялык жолуна акырындап өтүү менен өндүрүштүк потенциалды натыйжалуу пайдалануу;

- агрардык өндүрүштүн натыйжалуу өнүгүүсүнүн негизги шарты болгон жаратылыштык, материалдык, финансалык, эмгек жана башка ресурстарды натыйжалуу пайдаланууну уюштуруу жана башкаруу;

- айыл чарба өндүрүшүнүн натыйжалуу уюшулган экономикалык моделин, башкача айтканда, чарба жүргүзүүнүн прогрессивдүү формаларын өздөштүрүү;

- регионду аймактык адистешкен айыл чарба зоналарына бөлүштүрүүнү ишке ашыруу. Бул маселе өндүрүштү жолго коюу, жер жана эмгек ресурстарын натыйжалуу пайдаланууну уюштуруу, өндүрүшкө салынган каражаттардын кайтарымдуулук жана

Таблица

Ош облусунун 2010–2015-жылдарга социалдык-экономикалык өнүгүүсүнүн негизги көрсөткүчтөрү (миң. сом)

	2010	2011	2012	2013	2014
Аймактык дүң продукт баары, тиешелүү жылдардагы баалар менен	20410	28296,3	25670,2	26936,6	27334,0
Калктын саны	1117,9	1130,9	1147,7	1199,9	1228,4
Өнөр-жай өндүрүшүнүн көлөмү	2122,8	2853,3	2996,5	3343,0	3496,2
Айыл чарбасынын дүң продукциясы	20655,4	29620,9	33317,1	32375,0	34518,7
Инвестициялардын көлөмү	4,9	13,2	11,5	4,4	4,8
Рыноктук кызматтардын көлөмү	14622,8	184412,6	26441,5	28132,3	32273,4
Чекене сооданын көлөмү	12002,5	15825,3	17858,6	20660,3	25281,1
Номиналдык айлык акы	3179	6419	7639	7747	8141
Жумушсуздардын саны	13155	12453	12165	11362	11894
Экспорт	37,1	45,5	41,3	19,3	23,9
Импорт	90,9	142,7	175,8	189,5	186,8
Дебитордук карыз	1005430,4	997115,1	1277033,7	987144,3	910238,6
Кредитордук карыз	997001,8	918565,0	991021,7	2282202,7	2675846,9
Финансылык жыйынтык	515,3	356,5	261,4	602,7	643,7

Ош облусунун статистикалык комитетинин 2010–2015-ж.ж. негизинде эсептелди өнүгүүнүн келечектүүлүк критерийи боюнча дыйканчылык менен мал чарбачылык тармагын адистештирүүнү жана туура жайгаштырууну уюштуруу аркылуу ишке ашат;

- агрардык өндүрүшкө кооперация жана интеграция принциптерин иш жүзүндө кийирүү.

Экономиканын азыркы шартында өндүрүштү уюштурууда жана жөнгө салууда, анда болуп жаткан өзгөрүүлөргө өзгөчө жана ыкчам реакция берүүчү жаңы мамилелер менен ыкмалар керек. Андыктан өндүрүштү уюштурууну жана жөнгө салууну өркүндөтүүнү гана талап кылбастан, алардын абалын максатка багытталган, үзгүлтүксүз жана мыйзам чегинде сапаттуу өзгөртүү процессинин өнүгүүсүн камсыздоо зарыл.

Коомдук өнүгүүнүн учурундагы этабы жана илимий техникалык прогресстин азыркы деңгээли,

айыл чарба ишканаларынын башкаруу механизминин натыйжалуу иштөө жана өнүктүрүү концепциясынын бүтүндөй методологиясын иштеп чыгуу зарылдыгын алдыңкы планга коюуда. Андыктан облустун өндүрүштүк түзүлүшүнүн өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен, ага байланыштуу маселелерди:

- формалдык жана формалдык эмес ыкмалардын өз ара байланыштарын камтуу менен башкаруунун инструментарийлерин негиздөө;

- натыйжалуулуктун критерийлерин тандоо;

- башкаруу функцияларынын түзүмүн, мазмунун жана байланышын аныктоо;

- башкаруу механизмдин структурасын түзүү;

- башкарууну маалыматтык, аналитикалык, болжолдук жана эсептик камсыздоо маселелерин системалык түрдө чечүү зарыл.

Ош облусунун статистикалык маалыматы боюнча 2014-жылдын жыйынтыгында Ош облусунун бүтүндөй калкынын 42% жакыны кедейликтин

чегинен төмөн жашаган, алардын ичинен 76% айыл жеринде жашаган (расмий эмес баа берүүлөр 55-60%) түзгөн [5].

Изилдөөнүн жүрүшүндө алынган натыйжалар облустук башкаруу институттарынын Ош облусунда жүрүп жаткан социалдык-экономикалык процесстердеги ролу жана мааниси жогору экендигин тастыктайт. Изилдөөнүн жыйынтыгында алынган теориялык тыянактар, концептуалдык жоболор жана алардан келип чыккан практикалык мүнөздөгү сунуштар облустук башкаруу органдары менен жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары тарабынан жарандык коомдо өз алдынча башкаруу механизмдерин өркүндөтүүдө колдонулушу мүмкүн.

Рыноктун экономикалык жана социалдык процесстерге тийгизген негативдүү таасирин жоюуга өбөлгө түзгөн башкы фактор социалдык-экономикалык өнүгүүнүн узак мөөнөттүк (15-20 жылга) республикалык жана аймактык стратегиясын иштеп чыгуу экендигин изилдөөнүн жыйынтыгы тастыктады.

Ош облусунун социалдык-экономикалык өнүгүүсүнүн приоритеттерин аныктап алуу зарыл. Каражаттар чектелүү экендигин эске алганда, бул приоритеттер көп эмес, бирок илимий негизделген болушу максатка ылайык. Мындай приоритеттердин катарына төмөнкүлөрдү киргизүүгө болот:

а) социалдык мааниси абдан жогору болгон жана мамлекеттик колдоо көрсөтүүнү талап кылган объектилер;

б) «өсүү чекити» болуп эсептелген жана региондогу экономикалык процесстердин жанданышына (жаңы жумуш орундарынын түзүлүшүнө, салык төлөмдөрүнүн жогорулашына ж. б. у. с.) шарт түзгөн объектилер.

Азыркы мезгилде кадр маселелеси эң курч маселелердин бири экендиги белгилүү. Кадр саясатынын рынок экономикасынын реалдуулуктарын эске ала тургандай жаңы концепциясын иштеп чыгуу

зарыл. Мындай концепция заманбап ой жүгүрткөн, билим деңгээли жана тажрыйбасы жогору, учурдун талаптарына ылайык келген кадрларды жана башкаруучу адистерди даярдоого жана тарбиялоого багытталышы керек. Республиканын жогорку окуу жайларынын окуу базаларында республикалык башкаруу органдарынын экономикалык блогундагы жетекчи кадрларды жана муниципалдык органдардын башчыларынын экономикалык жана социалдык маселелер боюнча орун басарларын кайра даярдоону жана квалификациясын жогорулатууну уюштуруу маселесин тез арада карап чыгуу керек.

Жыйынтыктап айтканда, Ош облусунун экономикалык пайдубалын бекемдөө максатында жеке секторго колдоо көрсөтүү жана стимул берүү стратегиясын иштеп чыгуу, тамак-аш азыктарын, кийим-кечек өндүрүү жана калкка социалдык кызмат көрсөтүү чөйрөлөрүндө чакан ишкердикти өнүктүрүүгө мамлекеттик колдоо көрсөтүүгө басым жасоо зарыл.

Изилдөө облусту ийгиликтүү өнүктүрүүнүн чечүүчү фактору болуп каржы менен стабилдүү жана таңкыстыгы жок бюджеттин балансына жетишүү, социалдык-экономикалык өнүгүү программасын ишке ашыруу саналарын көрсөттү. Башкаруу кабыл алынган программаларды социалдык-экономикалык өнүгүүнүн приоритеттерине ылайык кайра карап чыгууну камсыздашы керек.

Адабияттар:

1. Кыргыз Республикасын 2013-2017-жылдарга туруктуу өнүктүрүүнүн Улуттук стратегиясы.
2. Стратегия экономического развития Ошской области на 2008-2016 гг., Ош, 2009.
3. Ош облусунун статистикалык комитети 2010-2015-ж.ж., Ош, 2011.
4. Стратегия агропромышленного развития Кыргызской Республики до 2020 г. МСХ КР, 2012.
5. Уровень жизни населения Кыргызской Республики 2007-2012 гг. Годовая публикация. - Бишкек, 2013.

Рецензент: к.э.н., доцент Умаров С.